

УДК 316.4; 330.3

Гриценко А.А., д-р екон. наук, професор, член-кор. НАН України, заступник директора ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”, вул. Панаса Мирного, 26, Київ, 01011, Україна, e-mail: agrytsenko@ief.org.ua

СОЦІАЛЬНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ ЯК СКЛАДОВА АРХІТЕКТОНІКИ БЕЗПЕЧНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Показано, що в процесі сучасного економічного зростання закономірно відбувається посилення нерівності між різними групами населення, яке загострює соціальні суперечності, створює підґрунтя для виникнення політичних і економічних криз та породжує загрози дестабілізації ситуації. Відповіддю на ці загрози може стати забезпечення соціальної справедливості на основі застосування законів архітекtonіки, що дає можливість підтримувати рівноважний (збалансований), а тому усталений і безпечний соціально-економічний розвиток.

Ключові слова: соціальна справедливість, економічна рівність і нерівність, закони архітекtonіки, безпечний економічний розвиток.

Зростання нерівності є однією з найважливіших характеристик соціально-економічної динаміки сучасного світу. За даними експертів, нині 8 найбагатших людей світу мають такий статок, як 3,6 млрд осіб, а у володінні 1% найбагатших людей перебуває близько 50% усього світового майна, тоді як на бідне населення Землі припадає лише 0,16% власності у світі [1]. З огляду на таку ситуацію, актуальною є проблема нерівності, що спонукає вчених активно її досліджувати [2–6; 7, с. 17–31, 553–554]. Проблемі нерівності було присвячено III Конгрес Соціологічної асоціації України “Нові нерівності – нові конфлікти: шляхи подолання” [8].

Відомий дослідник нерівності Б. Мілановіч зазначає, що “нерівність змінюється циклічно безпосередньо за війнами й епідеміями, технологічними революціями, змінами в доступі до освіти та перерозподілі. Недавнє зростання нерівності на Заході було спричинене технологічною революцією так, як промислова революція збільшила нерівність 150 років тому. Проте хоча всередині країн нерівність зросла, між країнами вона помітно знизилась, оскільки доходи середнього класу в Китаї та Індії наблизилися до стагнуючих доходів середнього класу розвинутих країн. Більша відкритість до міграції знизилась б глобальну нерівність ще сильніше” [9, с. 2]. Загальна тенденція економічного розвитку є такою, що циклічний рух нерівності супроводжується підвищенням нижнього рівня бідності при зростаючому розриві між бідними та багатими.

Головною причиною такої динаміки нерівності є закономірності накопичення капіталу, яке відбувається таким чином, що внаслідок техніко-технологічного, організаційно-інституційного та знанневого прогресу збільшується та частина капіталу, яка втілена у засобах виробництва, технологіях, об’єктивованих знаннях, інституційних та інших умовах виробництва (капітал-засіб), і відносно зменшується та частина капіталу, яка спрямовується на відтворення суб’єкта трудового процесу (капітал-суб’єкт). Оскільки вартість капіталу-засобу належить капіталістам, а вартість капіталу-суб’єкта привласнюється найманими робітниками, то збільшується розрив між доходами та статками капіталістів і найманих робітників. Крім того, процес накопичення капіталу в кожному новому циклі відтворення залучає відносно меншу частку робітників, що є

© Гриценко А.А., 2017

фактором зростання безробіття, яке чинить негативний вплив на рівень доходів найманих робітників.

Це є основоположною суперечністю, яка визначає закономірний характер зростання нерівності в довгостроковому періоді, але на неї впливає ряд чинників, які посилюють або послаблюють цю тенденцію. Одним з найвпливовіших сучасних чинників є фінансіалізація економіки. Вона полягає у перетворенні фінансів з ланки опосередкування реальних економічних процесів у їх основу, подібно тому, як грошовий обіг із засобу опосередкування обміну товарів у простому товарному виробництві (товар – гроші – товар) згодом перетворився на основу капіталістичного виробництва (гроші – товар – додаткові гроші). Це дало підстави стверджувати, що “сучасна економіка – це, насамперед, фінансова ринкова економіка” [10, с. 17]. Попередньою умовою цього процесу є відрив фінансового капіталу від реальної економіки та його масштабне зростання. Якщо у 1980 р. світові фінансові активи перевищували реальний ВВП у 1,2 раза, то нині вартість усіх фінансових паперів перевищує реальний ВВП більше ніж у 10 разів [11, с. 117].

Іншим впливовим чинником зростання нерівності є глобалізація, яка долає просторово-часову роз’єднаність елементів і процесів виробництва та споживання і, таким чином, дає можливість концентрації ресурсів в одних частинах економічного простору за рахунок інших. Поєднання фінансіалізації та глобалізації створює синергетичний ефект у зростанні нерівності шляхом привласнення додаткової вартості суверенними власниками, які на відміну від формальних здійснюють функцію цілепокладання та ухвалюють стратегічні рішення. Так, власник фірми з продажу автомобілів певної марки є формальним, а не суверенним власником у своєму бізнесі, оскільки він залежить від власників, які поставляють автомобілі й якими переважно є транснаціональні корпорації. Правда, він є суверенним власником в тому відношенні, що може змінити сферу вкладення свого капіталу, вийти з бізнесу тощо, але це вже інші відношення порівняно з тими, в яких він є власником фірми з продажу автомобілів. Глобалізовані фінансові механізми дають змогу транснаціональним компаніям привласнювати додаткову вартість, незалежно від того, в якій частині фінансово-економічного простору вона створювалась. Це посилює дію закону накопичення капіталу та надає йому глобальної форми.

Наступним важливим чинником, який забезпечує накопичення капіталу, є закон вартості робочої сили. Вартість робочої сили визначається вартістю засобів, необхідних для її нормального відтворення з урахуванням історичних, культурних, інституційних та інших факторів. Заробітна плата найманих робітників не може істотно перевищувати вартість робочої сили, оскільки в такому разі її власник перестане бути найманим робітником, а стане рантьє, капіталістом тощо. Зрозуміло, що це неможливо, оскільки підривається сама основа капіталістичного виробництва. Так, якщо б робітник на місяць отримував річну заробітну плату (в 12 разів більше), то він би втратив стимул до щоденної праці. Саме цими обставинами пояснюється феномен заморожу-

вання реальної заробітної плати в США. У “славне тридцятиліття”¹ в США було сформовано середній клас, доходи якого відповідали реальній вартості робочої сили. Подальше зростання реальної заробітної плати означало б її відхилення від вартості робочої сили в бік перебільшення та знижувало б потенціал капіталу. Тому механізми конкуренції утримують реальну заробітну плату на рівні вартості робочої сили, яка сформувалась у США до середини 70-х років XX ст. З 80-х років XX ст., незважаючи на зростання продуктивності праці, реальна заробітна плата в США мало змінювалась або майже не змінювалась [12, с. 60–61].

Суттєве значення у зростанні нерівності має також формування інформаційно-мережевої економіки, яка функціонує на принципово інших засадах порівняно з індустріально-ринковою та обумовлює нерівномірність і стрибкоподібний характер розвитку окремих складових економіки, а отже, і зростання доходів. Усі ці чинники додають динамізму соціально-економічним процесам, створюють додаткову соціальну напруженість і актуалізують проблему справедливості. Оскільки зростання нерівності сприймається, як несправедливе, то критерієм відновлення справедливості стає вимога подолання надмірної нерівності. У цьому зв’язку набуває принципового значення проблема міри рівності та нерівності у критеріях справедливості.

Суперечність між рівністю та нерівністю має сутнісний, закономірний характер. Вона притаманна самому процесу соціально-економічного розвитку. Сутнісні суперечності завжди рухаються та розв’язуються формуванням ланок, які поєднують протилежності й опосередковують їх рух. Так, суперечність між вартістю та споживчою вартістю товару розв’язується шляхом виникнення грошей, що втілюють у собі уособлення однієї з протилежностей – вартості, і внаслідок цього протистоять товарам, як втіленню споживчої вартості, й опосередковують їх рух. Суперечність між чоловіком і жінкою розв’язується через шлюб і дітонародження, що опосередковує рух поколінь.

Найважливішими формами руху та розв’язання суперечностей накопичення капіталу, яке закономірно продукує нерівність, є політика економічного зростання, зайнятості, доходів, оподаткування, соціального забезпечення й страхування, які тісно пов’язані між собою. Політика зростання дає можливість збільшувати масу капіталу і таким чином компенсувати зменшення частки капіталу-суб’єкта. А політика зайнятості ставить завданням створення робочих місць. Взаємозалежність цих політик має складний характер. Так, політика економічного зростання за умов незмінної суб’єктно-засобової будови капіталу означає створення нових робочих місць, а забезпечення зростання за умов збільшення показника суб’єктно-засобової будови капіталу в короткостроковому періоді призводить до скорочення робочих місць і зростання безробіття. З іншого боку, політика зайнятості може спричинити економічне зростан-

¹ Термін введено Ж. Фурастьє для позначення 1946–1975 рр., коли в розвинутих капіталістичних країнах відбулися суттєві позитивні соціально-економічні зміни (див: URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D0%B5_%D1%82%D1%80%D0%B8%D0%B4%D1%86%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%BB%D0%B5%D1%82%D0%B8%D0%B5).

ня, а може стримувати його, якщо зайнятість не має продуктивного характеру. Політика оподаткування у поєднанні з різними складовими соціальної політики дає можливість перерозподілу доходів і зниження загального рівня соціально-економічної нерівності.

Зазначені форми руху та розв'язання суперечностей накопичення капіталу та пов'язаного з ним зростання нерівності мають основоположний характер, який обумовлює дію різноманітних похідних процесів, чинників і форм. Так, профспілки, тред-юніонізм, трипартизм, концепції людських відносин, благодійність, страйки, міграційні процеси є певною мірою формами розв'язання суперечностей накопичення капіталу та послаблення соціально-економічної нерівності. Безпосередньо вони можуть бути націлені на вирішення інших проблем, але самі ці проблеми є лише формою прояву основоположної суперечності накопичення капіталу та залежної від неї нерівності.

Якщо суперечність знаходить адекватні форми руху та розв'язання, то вона не загострюється. Якщо ж таких форм не знайдено, то загострення суперечностей породжує соціальні конфлікти, які порушують нормальний хід соціально-економічних процесів. У цьому сенсі сам конфлікт є однією з форм пошуку способів розв'язання гострих суперечностей. Таким чином, конфлікт між рівністю та нерівністю має об'єктивне підґрунтя в суперечності накопичення капіталу, що розгалужується та перетворюється у систему похідних суперечностей і проявляється в соціальній сфері як вимога справедливості. “Об'єктивною реальністю сучасних соціально-економічних процесів, – зазначає О. Балакірева, – стало поглиблення нерівності такою мірою, коли ця нерівність сприймається як соціальна несправедливість. Отже, постає питання визначення “міри нерівності”, яка відповідає параметрам соціальної справедливості” [13].

Загострення соціально-економічних суперечностей і зростання соціальної напруженості може стати чинником дестабілізації ситуації, виникнення небезпеки політичних і економічних криз, які здатні відкинути суспільство далеко назад. З огляду на те, що нерівність у сучасних умовах збільшується разом з економічним зростанням, викликаючи посилення соціальної напруженості та різні форми конфліктів, вимога відновлення справедливості шляхом подолання надмірної нерівності стає умовою безпечності економічного розвитку.

Проблеми економічної безпеки досліджуються активно. Ряд робіт, опублікованих за останні роки, має узагальнюючий характер [12–24]. У більшості досліджень переважає актуально-аспектний підхід, націлений на виокремлення найактуальніших проблем економічної безпеки та пошук шляхів їх вирішення. Безумовно, це дуже важливо і в теоретичному, і в практичному сенсі. Проте за межами предмета аналізу залишаються внутрішні закономірності розвитку економічної системи як цілісності, які власне і забезпечують її стійкість та здатність протистояти дії дестабілізуючих чинників і різноманітним загрозам. Тому важливо акцентувати увагу саме на такому підході, який можна визначити як дослідження архітекtonіки економічної безпеки. Коротко різницю між цими двома підходами можна визначити так: у першому випадку предметом дослідження є *з'ясування загроз безпеці та способів протидії їм*, а у другому – предмет

дослідження – *закономірності безпечного розвитку економічної системи*, який не породжує внутрішніх загроз і постійно адаптується до зовнішнього середовища та його викликів. Це можна висловити і так: у першому випадку *загрози безпеці беруться як даність* і ведеться пошук шляхів протидії їм, у другому – з'ясовується *механізм розвитку цілісної економічної системи, який не породжує загроз*. Загрози в останньому випадку розглядаються не як екзогенний, а як ендегенний чинник, що може продукуватися або не продукуватися самою системою.

Відмінність у цих двох підходах можна показати і на такому прикладі. Бідність являє собою загрозу стабільному розвитку суспільства. Вона “визначається як неможливість через брак коштів підтримувати спосіб життя, притаманний конкретному суспільству в конкретний період часу. До бідних верств суспільства належать ті, хто не з власної волі позбавлені необхідного: нормального житла, їжі, одягу, можливості здобувати освіту та лікуватися. Крім того, бідність – це ще і страх перед майбутнім, зумовлений непевністю людини у своїх можливостях. Подолання бідності є ключовим завданням суспільного розвитку”, – наголошує академік НАН України Е.М. Лібанова [25, с. 12]. Проте з бідністю можна боротися по-різному. Може існувати такий механізм зростання, який водночас спричиняє збільшення розшарування населення та кількості бідних, а боротьба з бідністю ведеться шляхом розробки спеціальних заходів, які зменшують бідність. Це політика “латання дірок”, яка при певних обставинах також має сенс. Проте більш ґрунтовним є підхід, який базується на тому, щоб вибудувати такий механізм економічного розвитку, який би не продукував бідність. У цьому випадку в самій структурі розвитку повинні існувати балансуючі механізми забезпечення раціональних відтворювальних пропорцій. У подальшому два підходи повинні бути інтегровані за принципом комплементарності, коли кожен розв’язує свої специфічні проблеми, які інший розв’язати не може, а разом вони створюють необхідні умови безпечного економічного розвитку з адекватними реакціями на можливі загрози.

Ці два предметно-методологічні підходи тісно пов’язані між собою, і будь-яке дослідження економічної безпеки стосується їх взаємодії. Проте є суттєва різниця в змістовному наповненні кожного методологічного підходу. Якщо змістове наповнення першого підходу представлено в літературі достатньою мірою, то змістове наповнення другого підходу в системному вигляді ще не здійснено.

Таким чином, економічний розвиток, співвідношення рівності та нерівності, соціальна справедливість і економічна безпека перебувають у складному суперечливому взаємовідношенні. Ключовою ланкою у забезпеченні гармонізації цього взаємовідношення є міра нерівності. Такий підхід орієнтує на те, щоб забезпечення соціальної справедливості було внутрішньою складовою архітекtonіки безпечного економічного розвитку, а не слугувало зовнішньою вимогою невдоволених мас змінити існуючий економічний порядок у країні. Саме розкриття такого методологічного підходу до забезпечення справедливості у співвідношенні рівності та нерівності в процесі економічного зростання є **метою цієї статті**.

Справедливість існує тільки у відношенні індивіда та суспільства. Вона характеризує відповідність дій певним критеріям, правилам, нормам, які у суспільній свідомості асоціюються із справедливістю. Які дії, вчинки, розвиток подій є справедливими

ми, а які ні? Якщо за декілька років незначна частка людей у процесі приватизації державної власності стала мільярдерами, а більшість населення майже нічого не отримала, то більшість громадян скаже, що це несправедливо. При цьому мало хто зможе пояснити, чому саме, які критерії віднесення до справедливого та несправедливого. Це сприймається на рівні почуття, підсвідомості, які проте базуються на суспільних інститутах. Почуття справедливості є однією з ментальних характеристик людських спільностей.

Оцінка справедливості означає застосування певного критерію, порівняння дій з ним, установлення тотожності, рівності йому. Тому першим критерієм справедливості є рівність. Проте рівність є складним відношенням. Найпростішою її складовою є абстрактна рівність як однакова кількість. Якщо діляться цукерки між дітьми, то справедливим буде вважатися розподіл порівну і несправедливим, якщо хтось одержить більше. Це зрівняльний розподіл. Більш складним є розподіл за критерієм основи. Наприклад, рівна оплата за рівний трудовий внесок. Якщо хтось більше працює та отримує більший дохід, то це вважається справедливим. Проте це вже не зрівняльний розподіл. З точки зору абстрактної рівності, цей розподіл є нерівним, оскільки люди отримують різну оплату, але він є рівним за критерієм трудового внеску.

Рівність за критерієм основи має певні особливості. В основі “знімається” сутність, яка виражає сутність явища. Тому критерій, по-перше, повинен відповідати сутності явища. Не можна простір безпосередньо вимірювати часом, а час – відстанню, вологість повітря вимірювати амперами, а силу струму – тонами. Критерій є не що інше, як сама сутність, виокремлена з явища та застосована до нього як зовнішнє мірило. У суспільних відносинах цей критерій виступає як оцінка по праву. *Справедливим* є те, що одержано по праву, не формальному, а природному, яке витікає із сутності явища. Людина, наприклад, має право на життя в суспільстві за природою свого походження, незалежно від того, зафіксовано це юридично чи ні.

По-друге, критерій повинен бути таким, що розвивається разом з явищем. Людину, яка тільки що народилася, ми оцінюємо за довжиною і вагою. Інших, власне соціальних характеристик, вона ще не має. Проте, якщо запитати про цю ж людину у тридцятирічному віці й отримати відповідь про 80 кг ваги та 180 см зросту, то це буде дуже дивно. Не ці ознаки є головними для дорослої людини.

По-третє, критерій повинен бути диференційованим. Людина може бути оцінена у різних відношеннях по-різному. І судити про неї тільки на основі одного критерію було б помилково та несправедливо.

Відповідно до такої методології, для визначення справедливості соціально-економічного розвитку необхідно з'ясувати його сутність, виразити її у формі зовнішніх критеріїв і застосувати останні до оцінки процесу розвитку. Сутність соціально-економічного розвитку полягає у взаємопов'язаних процесах: з одного боку, економічного розвитку, з іншого – людського. Економічний розвиток включає економічне зростання, що інтегровано виражається у збільшенні ВВП, і його якісні зміни. Людський розвиток забезпечується на основі вдосконалення людських якостей (здібностей) і поліпшення умов життєдіяльності людини. Все це може бути оцінено цілою системою диференційованих показників. Будь-яка складова має своє об'єктивно обумовлене

місце, відіграє свою специфічну роль і має свою вагу у загальному процесі розвитку. З огляду на це, справедливим соціально-економічним розвитком є такий, який забезпечує *рівноважний* (збалансований), а тому і усталений розвиток усіх складових. Саме такий розвиток відповідає критеріям безпечності.

Йдеться про таку економічну динаміку, яка покращує якість ВВП і структуру економіки, супроводжується поліпшенням умов життєдіяльності людей і розвитком людських здібностей. Таким чином, проблема справедливості та безпечності соціально-економічного розвитку стає проблемою його динамічної *рівноважності* (збалансованості) й усталеності. Суперечність рівності-нерівності в такому розвитку знаходить адекватні форми свого руху та розв'язання.

Як же досягти пропорцій, які є рівноважними, а значить, справедливими та безпечними? Відповідь на це запитання дає застосування законів архітекtonіки – такої фундаментальної структури цілісних систем, яка є адекватною їх сутності й тому побудована гармонійно [26, с. 23–26].

Перший закон – закон рівноваги, суть якого полягає в тому, що всі елементи цілісної системи рухаються у напрямі покою у відношенні до інших елементів, або перебувають у цьому стані. Всі економічні закони мають *рівновагу* у своїй основі: закони попиту та пропозиції, вартості, грошового обігу, рівновага фірми, домогосподарства, рівноважний стан державного бюджету, платіжного балансу тощо.

Другий закон – закон усереднення, або золоті середини, є більш конкретною формою дії закону рівноваги. Він дає просторову та кількісну визначеність взаємодії однорідних елементів системи, що перебувають у постійному русі, та інтегрує їх в одну характеристику. Так, згідно з трудовою теорією, закон вартості регулює ціни та є їх середнім значенням, що характеризується суспільно необхідними (середніми) витратами праці на виробництво товару. Середні витрати, середній дохід, середній прибуток є узагальненими характеристиками витрат, доходів, прибутків, як цілого у відношенні до іншого цілого (наприклад, доходів до витрат).

Третій закон – закон ієрархічної структуризації, або золотого перетину – характеризує взаємозв'язок елементів, які мають внутрішні фактори розвитку та здатні об'єднуватися в певні цілісні утворення в межах більш широкій цілісності. Цей закон спирається на дію двох попередніх, оскільки структуризація за законом золотого перетину відбувається, по-перше, на основі руху до рівноваги, по-друге, рівновага досягається в точці усереднення, а вже усереднені значення, що виражають внутрішньо складний елемент як цілісність, структуруються за законом золотого перетину. Закон золотого перетину є найскладнішим, оскільки він діє у тих цілісних системах, внутрішні елементи яких самі утворюють цілісність [26, с. 23–26]. *Рівність* тут представлена не тільки безпосередньо як рівновага, і не тільки як рівновага біля середнього значення, а як динамічний принцип поділу (золотого перетину): все ціле так відноситься до своєї більшої частини, як більша частина до меншої. Рівними є взаємопов'язані співвідношення цілого та його складових.

Як показали дослідження, за умов вільного підприємництва диференціація підприємств за обсягами виробництва відбувається за законом золотого перетину [27, с. 94], розвинені інституції в ринковій економіці наближають фактичну структуру ва-

лового наявного доходу до золоті пропорції [27, с. 115]. Структурування країн за рівнем ВВП у розрахунку на одну особу також наближається до ряду золотого перетину [27, с. 138–139].

Водночас потрібно враховувати, що здійснення законів архітекtonіки відбувається через постійні коливання та відхилення від рівноваги, середнього тренду, золотого перетину. Це не порушення законів, а механізм їх реалізації. Проте відхилення також повинні мати свої параметри, що не порушують стійкості, безпечності та справедливості. Так, рівноважно і справедливо, коли підприємець отримує середній прибуток. Однак рівновага виявляється через відхилення від неї. Збільшення попиту спричиняє зростання ціни, і якщо підприємець реагує на це, збільшуючи виробництво дефіцитного товару, і отримує додатковий до середнього прибуток, то він працює на рівновагу та справедливо одержує винагороду. Проте до якої міри це є справедливим? Якщо надприбуток є у 10 разів більшим за середній прибуток, то й без спеціального аналізу можна сказати, що це нерівноважна ситуація, й одержання такого доходу є несправедливим. Де межа переходу справедливого у несправедливе та порушення безпеки розвитку?

Якщо до цієї ситуації застосувати закон золотого перетину, то одержимо таке. Золотий перетин розділяє ціле на комплементарні частини у пропорції 61,8% і 38,2%. Це співвідношення забезпечує стабільність цілого в його диференціації в динаміці. Більша частина є базовою, а менша – доповнюючою. Якщо коливання меншої частини досягнуть 38,2%, то цілісність буде знищена, оскільки зникне сама її структура (одна з двох частин). Зрозуміло, що безпечними будуть зміни, які залишають стабільною і меншу частину. Оскільки вона також диференційована за золотим перетином, то межею її стабільності є менша частина. У відношенні до всього цілого це – 14,6%. Отже, якщо коливання біля середнього значення відбуваються в межах приблизно 15%, то ці відхилення не створюють загрози для рівноваги всієї системи. Якщо ж відхилення перебільшують 15%, то це свідчить про відхід від рівноважного руху та створення загрози функціонуванню системи.

Ці співвідношення характеризують пропорції цілого та його складових як таких, незалежно від природи цієї цілісності. У реальному житті необхідно враховувати природу цілісності, її внутрішні характеристики. Проте вони тільки модифікують, коригують пропорції, а не відміняють їх. Якщо внутрішня структура цілого є деформованою, віддаленою від рівноважних пропорцій, то, наприклад, в економіці можливо і доцільно проводити політику (грошово-кредитну, бюджетну, промислову, структурну, фінансову), спрямовану на подолання дисбалансів і наближення до рівноважних пропорцій. При цьому відхилення від наявних середніх значень у корективах не повинно перевищувати 15% у кожному циклі корекцій, інакше сам рух до стабільного стану породжуватиме нестабільність. Це можна назвати принципом безпечності у досягненні рівноважного стану та справедливого розвитку.

Таким чином, для безпечного економічного розвитку необхідним є підвищення рівня соціальної справедливості, безконфліктне розв'язання суперечності рівності та нерівності, що забезпечується на основі врахування дії законів архітекtonіки та дає можливість дотримуватися міри у розвитку кожної складової системи. З огляду на те,

що міра розкриває себе, як проста (міра явища як такого), системна або субстанціональна (міра явища в системі відносин) і реальна (міра явища з урахуванням усіх конкретних обставин), можна визначити справедливість, як оцінку явища, відповідно: 1) до його сутності; 2) належного (рівноважного) місця в системі суспільних відносин; 3) конкретних обставин. Так, справедливо, щоб нездатна до праці особа з інвалідністю одержувала державну допомогу, але несправедливо, якщо таку ж допомогу одержуватиме працездатна людина. І в першому, і в другому випадках справедливість визначається відповідно до сутності категорій “особа з інвалідністю” і “працездатний”. Це проста міра.

Системна або субстанціональна міра визначає відповідність усіх елементів системи у своїй основі (наприклад, рівна плата за рівну працю). Основою у цій системі є праця, вона є критерієм, якому повинен відповідати кожний елемент. Реальна міра дає можливість врахувати всі конкретні обставини (зокрема, надбавка за шкідливі умови праці). Якщо умови праці не врахувати, то справедливість буде формальною. Реальна справедливість в наведеному прикладі означає, що: 1) плата здійснюється за працю; 2) рівень оплати визначається трудовим внеском; 3) враховуються конкретні умови праці, які також віддзеркалюються в оплаті.

Висновки. На основі наведеного можна зробити висновок, що справедливість досягається тоді, коли всі елементи перебувають у збалансованому стані, відповідно до своєї сутності, місця в соціально-економічній системі та конкретно-історичних умов. Це одночасно є умовою безпечності економічного розвитку. Таким чином, справедливість є складовою архітекtonіки безпечного розвитку.

З точки зору забезпечення справедливості, у розподілі доходів, відповідно до критерію, що відповідає зазначеним вимогам, можна виокремити три різні за своїми масштабами соціальні групи: 1) люди, які залежно від різних природних, соціальних та інших обставин не можуть забезпечити себе необхідними засобами існування (наприклад, особи з інвалідністю); 2) люди, які своєю працею створюють необхідний продукт і можуть себе забезпечити; 3) люди, які володіють монопольними факторами впливу на процес виробництва (власність, креативні здібності тощо), що приводить до істотного збільшення обсягів створюваного продукту, незалежно від трудового внеску. Первісний розподіл доходів створює істотну нерівність між зазначеними групами. Забезпечення справедливості вимагає перерозподілу доходів у бік вирівнювання, відповідно до законів архітекtonіки, які визначають гармонійний стан системи. Загальними умовами забезпечення справедливості, як складової безпечного соціально-економічного розвитку, є створення рівних умов для реалізації здібностей людини у суспільному виробництві та подолання надмірної нерівності шляхом відповідної системи оподаткування та соціального забезпечення.

Критерієм справедливості в цих випадках є, як завжди, рівність, але остання виступає у своїх різних формах, які певним чином співвідносяться з нерівністю. Абстрактна рівність, яка означає просту кількісну тотожність, як критерій, може бути застосована до першої соціальної групи, де стоїть завдання забезпечити певний рівень споживання, незалежно від трудового внеску. Цю групу доцільно звільняти від оподаткування доходів. Більш конкретним є критерій рівності за основою, де останньою є

праця. Цей критерій може бути застосований до другої групи населення: рівна плата за рівний трудовий внесок, яка одночасно означає кількісну нерівність в оплаті. Доходи цієї групи доцільно оподатковувати за ставкою 15% (за законами архітектоніки, це та межа, за якою починають зростати ризики для стабільного функціонування господарської одиниці). І, нарешті, для групи, в якій немає безпосереднього зв'язку високих доходів і трудового внеску, можна застосувати критерій динамічного структурування (або золотого перетину), де рівність уже стосується відношення поділу (все ціле відноситься до її більшої частини, як більша до меншої). До цієї групи доцільно застосувати прогресивне оподаткування від 15% до 38%, що також випливає із законів архітектоніки. Такий спосіб реалізації соціальної справедливості стає складовою архітектоніки безпечного економічного розвитку.

Список використаних джерел

1. Эксперты выявили рекордный разрыв между богатыми и бедными в мире. *Росбалт*. 2017. 16 января. URL: <http://www.rosbalt.ru/world/2017/01/16/1583374.html>
2. Acemoglu D., Robinson J. *Why Nations Fail*. New York: Crown Publishing, 2012.
3. Goldin C., Katz L. *The Race between Education and Technology*. Harvard: University Press, 2008.
4. Bartels L.M. *Unequal Democracy: The Political Economy of the New Gilded Age*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2009.
5. *World Development Report 2006: Equity and Development*. Washington: World Bank Report, 2006.
6. Зингалес Л., Раджан Р. Спасение капитализма от капиталистов: скрытые силы финансовых рынков – создание богатства и расширение возможностей. Москва: ИКСИ, 2004. 492 с.
7. Балакірева О.М., Головенько В.А., Дмитрук Д.А., Карнаухова О.В., Левін Р.Я., Місютіна В.І., Ноур А.М., Серета Ю.В., Черненко С.М., Шестаковський О.П., Афонін Е.А. Детермінанти соціально-економічної нерівності в сучасній Україні: монографія / НАН України, Ін-т екон. та прогноз. Київ, 2011. 592 с.
8. Тези доповідей та виступів учасників III Конгресу Соціологічної асоціації України “Нові нерівності – нові конфлікти: шляхи подолання”, Харків, 12–13 жовтня 2017 року. Харків: Видавництво ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2017. 517 с. URL: <http://www.sau.kiev.ua/docs/20171205/tezi.pdf>
9. Миланович Б. Глобальное неравенство. Новый подход для эпохи глобализации. Москва: Изд-во Института Гайдара, 2017. 336 с.
10. Бьюкенен Дж.М. Суспільні фінанси і суспільний вибір: два протилежних бачення держави. Київ: Академія, 2004. 175 с.
11. Єщенко П.С., Самко Н.Г. Фінансiалiзацiя у водовертi глобальної економiки. Київ: Знання України, 2016. 355 с.
12. Райх Р.Б. *Послешок. Экономика будущего*. Москва: Карьера Пресс, 2012. 208 с.
13. Балакірева О.М. Сприйняття нерівності та змісту соціальної справедливості в українському суспільстві. *Тези доповідей та виступів учасників III Конгресу Соціологічної асоціації України “Нові нерівності – нові конфлікти: шляхи подолання”*, Харків, 12–13 жовтня 2017 року. Харків: Видавництво ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2017. С. 260–263.
14. Власюк О.С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики: вибр. наук. праці. Київ: НISД, 2016. 528 с.
15. Економічна безпека в умовах глобалізації світової економіки: колективна монографія у 2 т. Дніпропетровськ: ФОП Дробязко С.І., 2014. Т. 2. 349 с.
16. Комеліна О.В., Онищенко С.В., Матковський А.В., Пугач О.А. Економічна безпека держави: оцінювання та стратегічні орієнтири забезпечення: монографія. Полтава: ПолтНТУ, 2013. 202 с.

17. Структурно-інституціональні трансформації та економічна безпека держави: монографія / за ред. О.С. Власюка, А.І. Мокія. Львів: Апріорі, 2012. 836 с.
18. Сучасні перспективи розвитку систем економічної безпеки держави та суб'єктів господарювання: колектив. моногр. / за заг. ред. І.П. Мігус. Черкаси: Маклаут, 2012. 636 с.
19. Экономическая безопасность. Новая парадигма формирования и обеспечения: монография. Одесса: Институт креативных технологий, 2011. 544 с.
20. Сухорукова А.І. Система економічної безпеки держави. Київ: Видавничий дім "Стилос", 2011. 350 с.
21. Економічна безпека національної економіки за умов глобальних викликів: монографія / за заг. ред. А.А. Мазаракі. Київ: КНТЕУ, 2010. 718 с.
22. Безпека людського розвитку: економіко-теоретичний аналіз: монографія / за ред. Л.С. Шевченко. Харків: Право, 2010. 448 с.
23. Шевченко Л.С., Гриценко О.А., Макуха С.М., Дарнопих Г.Ю., Левковець О.М., Мамалуй О.О., Марченко О.С., Нечипорук Л.В., Овсієнко О.В., Губін К.Г., Єфіменко І.А. Економічна безпека держави: сутність та напрями формування: монографія. Харків: Право, 2009. 312 с.
24. Кавун С.В. Система економічної безпеки: методологічні та методичні засади. Харків: Вид-тво ХНЕУ, 2009. 300 с.
25. Цілі Сталого Розвитку: Україна. Національна доповідь 2017. URL: http://www.un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf
26. Институциональная архитекtonика и динамика экономических преобразований / под ред. А.А. Гриценко. Харьков: Форт, 2008. 928 с.
27. Крючкова І.В. Структурні чинники розвитку економіки України. Київ: Наукова думка, 2004. 317 с.

Отримано 27.11.17

References

1. Experts have identified a record gap between the rich and the poor in the world. (2017, January 16). *Rosbalt*. URL: <http://www.rosbalt.ru/world/2017/01/16/1583374.html> [in Russian]
2. Acemoglu, D., Robinson, J. (2012). *Why Nations Fail*. New York: Crown Publishing [in English]
3. Goldin, C., Katz, L. (2008). *The Race between Education and Technology*. Harvard: University Press [in English]
4. Bartels, L.M. (2009). *Unequal Democracy: The Political Economy of the New Gilded Age*. Princeton, NJ: Princeton University Press [in English]
5. *World Development Report 2006: Equity and Development*. (2006). Washington: World Bank Report [in English]
6. Zingales, L., Radgan, R. (2004). *The salvation of capitalism from the capitalists: the hidden forces of the financial markets – the creation of wealth and the expansion of opportunities*. Moscow: Institute for complex strategic studies [in Russian]
7. Balakireva, O.M., Holovenko, V.A., Dmytruk, D.A., Karnaukhova, O.V., Levin, R.Ya., Misiutina, V.I., Nour, A.M., Sereda, Yu.V., Chernenko, S.M., Shestakovskiy, O.P., Afonin, E.A. (2011). *Determinants of socio-economic inequality in modern Ukraine*. Kyiv: NAS of Ukraine, Institute of economics and forecasting [in Ukrainian]
8. Abstracts and speeches of participants of the Third Congress of the Sociological Association of Ukraine "New inequalities – new conflicts: ways to overcome", Kharkiv, October, 12–13, 2017 (2017). Kharkiv: Publishing house of V.N. Karazin Kharkiv National University. URL: <http://www.sau.kiev.ua/docs/20171205/tezi.pdf> [in Ukrainian]
9. Milanovich, B. (2017). *Global inequality. A new approach to the era of globalization*. Moscow: Publishing house of Gaidar Institute [in Russian]
10. Buchanan, J.M. (2004). *Public finances and social choice: two opposing views of the state*. Kyiv: Academy [in Ukrainian]

11. Yeshchenko, P.S., Samko, N.G. (2016). Financialisation in the tramway of the global economy. Kyiv: Ukrainian Knowledge [in Ukrainian]
12. Raikh, R.B. (2012). Aftertaste the economy of the future. Moscow: Career Press [in Russian]
13. Balakireva, O.M. (2017). Perception of inequality and the content of social justice in Ukrainian society. In *Abstracts and speeches of participants of the Third Congress of the Sociological Association of Ukraine "New inequalities – new conflicts: ways to overcome"*, Kharkiv, October, 12–13, 2017 (pp. 260–263). Kharkiv [in Ukrainian]
14. Vlasiuk, O.S. (2016). National Security of Ukraine: Evolution of the Problems of the Internal Policy: selected scient. works Kyiv: NISS [in Ukrainian]
15. Economic security in the conditions of globalization of the world economy. (2014). Dnipropetrovsk: Individual entrepreneur Drobiazko S.I. [in Ukrainian]
16. Komelina, O.V., Onyshchenko, S.V., Matkovskiy, A.V., Pugach, O.A. (2013). Economic security of the state: assessment and strategic guidelines for provision. Poltava: PoltNTU [in Ukrainian]
17. Vlasiuk, O.S., Mokiia, A.I. (Eds.). (2012). Structural-institutional transformations and economic security of the state. Lviv: Apriory [in Ukrainian]
18. Mihus, I.P. (Ed.). (2012). Current prospects for the development of state's economic security systems and economic entities. Cherkasy: Maklaut [in Ukrainian]
19. Economic security. A new paradigm of formation and provision. (2011). Odesa: Institute of creative technologies [in Ukrainian]
20. Sukhorukova, A.I. (2011). System of state's economic security. Kyiv: Publishing House Stilos [in Ukrainian]
21. Mazaraki, A.A. (2010). Economic security of the national economy in the face of global challenges. Kyiv: KNTEU [in Ukrainian]
22. Shevchenko, L.S. (2010). Human Development Safety: Economic and Theoretical Analysis. Kharkiv: Law [in Ukrainian]
23. Shevchenko, L.S., Grytsenko, O.A., Makukha, S.M., Darnopykh, G.Yu., Levkovets, O.M., Mamalui, O.O., Marchenko, O.S., Nechyporuk, L.V., Ovsiienko, O.V., Gubin, K.G., Yefimenko, I.A. (2009). Economic security of the state: the essence and directions of formation. Kharkiv: Law [in Ukrainian]
24. Kavun, S.V. (2009). System of economic security: methodological and methodical basis. Kharkiv: Publishing House KhNEU [in Ukrainian]
25. Sustainable Development Goals: Ukraine. National Report 2017. URL: http://www.un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf [in Ukrainian]
26. Grytsenko, A.A. (2008). Institutional architectonics and the dynamics of economic transformations. Khar'kov: Fort [in Russian]
27. Kriuchkova, I.V. (2004). Structural factors of economic development of Ukraine. Kyiv: Scientific thought [in Ukrainian]

Received on 27.11.17

Гриценко А.А., д-р экон. наук, профессор, член-корр. НАН Украины, заместитель директора ГУ "Институт экономики и прогнозирования НАН Украины", ул. Панаса Мирного, 26, Киев, 01011, Украина, e-mail: agrytsenko@ief.org.ua

СОЦИАЛЬНАЯ СПРАВЕДЛИВОСТЬ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ АРХИТЕКТониКИ БЕЗОПАСНОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

Показано, что в процессе современного экономического роста закономерно происходит усиление неравенства между различными группами населения, которое обостряет социальные противоречия, создает почву для возникновения политических и экономических кризисов и порождает угрозы дестабилизации ситуации. Ответом на эти угрозы может стать обеспечение социальной справедливости на основе применения законов архитектоники, что дает возможность под-

держивать равновесное (сбалансированное), а потому устойчивое и безопасное социально-экономическое развитие.

Ключевые слова: социальная справедливость, экономическое равенство и неравенство, законы архитектуры, безопасное экономическое развитие.

Grytsenko A.A., Doctor of Economics, Professor, Corresponding Member NAS of Ukraine, Deputy Director of the Institute of Economics and Forecasting, NAS of Ukraine, 26, Panasa Myrnoho Str., Kyiv, 01011, Ukraine, e-mail: agrytsenko@ief.org.ua

SOCIAL JUSTICE AS A COMPOSITION OF ARCHITECTONICS SAFE ECONOMIC DEVELOPMENT

The article shows that in the course of modern economic growth, the inequality between different groups of population is naturally increasing, which exacerbates social contradictions, creates the basis for occurrence of political and economic crises and creates threats for destabilization of the situation. This trend is aggravated by factors such as globalization, financialization and synergistic effects of their interaction. Essential importance is also the law of the labor value, which determines the dynamics of real wages. The growth of inequality generates the requirements of social justice in socio-economic development. This problem can be solved based on the application of architectonic laws that allow maintaining equilibrium, and therefore, sustainable and safe socio-economic development. There are three main groups of people distinguished by the link between their contribution to social production and income received, – author proposed to take into consideration these differences in taxation.

Keywords: social justice, economic equality and inequality, architectonic laws, safe economic development.